

บทที่ 2

สมัยสุโขทัย (พ.ศ. 1800-1920)

จุดประสงค์ เพื่อให้มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเศรษฐกิจในยุคอาณาจักรสุโขทัยดังต่อไปนี้

1. ลักษณะพื้นฐานทางสังคม เศรษฐกิจ และการปกครอง
2. สภาพทั่วไปของการใช้ทรัพยากรการผลิต
3. เป้าหมาย และกระบวนการผลิตที่สำคัญด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม
4. ลักษณะทั่วไปของการทำการค้าทั้งภายในและระหว่างประเทศ
5. ลักษณะและวิวัฒนาการของระบบเงินตราไทย
5. สถานภาพทางการคลังของราชอาณาจักร

แนวคิดหลัก

ราชอาณาจักรสุโขทัยมีลักษณะโครงสร้างเศรษฐกิจเป็นแบบพึ่งตัวเอง โดยที่การค้าแม้จะมีแพร่หลาย แต่ประชากรส่วนใหญ่ยังสามารถผลิตสินค้าทั้งด้านการเกษตรและอุตสาหกรรมที่ต้องการได้ด้วยแรงงานในครัวเรือน

การค้าในยุคสุโขทัยมีลักษณะเป็นการค้าเสรี โดยที่ในด้านการค้าภายในนั้น การยกเลิก “จกอบ” ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทำให้การค้าระหว่างท้องถิ่นเป็นไปโดยเสรีมากยิ่งขึ้น ส่วนการค้าระหว่างประเทศนั้นก็ปรากฏว่ามีการค้าขายติดต่อกับประเทศต่าง ๆ ในเอเชียอย่างกว้างขวาง

อาณาจักรสุโขทัยเป็นอาณาจักรแรกในภูมิภาคที่มีการใช้เงินตราที่มีค่ากำหนดแน่นอน โดยเงินตราหลักทำด้วยโลหะเงินเรียกว่าเงิน “พดด้วง” ส่วนเงินตราที่ใช้ในการซื้อขายปลีกย่อยเป็น “เบี้ย” ซึ่งเป็นเปลือกหอยที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ

ลักษณะพื้นฐานทางสังคม เศรษฐกิจและการปกครอง

ในสมัยก่อนที่จะมีการถือเอากรุงสุโขทัยเป็นราชธานีนั้น ชาวไทยส่วนใหญ่ก็คงรวมกันอยู่ในลักษณะเมืองขนาดย่อม กระจายกันอยู่ ซึ่งถ้าพิจารณาดูแล้วจะเห็นได้ว่าเป็นลักษณะหมู่บ้านปราการไว้ป้องกันศัตรู ในยามสันติผู้ปกครองหรือเจ้าเมืองนั้นคงจะได้ทำหน้าที่ปกครองโดยทั่วไป กล่าวคือ รักษาความสงบและตัดสินข้อคดีพิพาทต่าง ๆ แต่ในยามสงครามเจ้าเมืองก็จะต้อง

เป็นผู้รับผิดชอบในการป้องกันมิให้ได้รับอันตรายจากข้าศึกศัตรูอีกด้วย เพราะฉะนั้นเจ้าเมืองจึงจะต้องเป็นผู้บังคับบัญชาทางทหารของเมืองนั้นด้วยอีกตำแหน่งหนึ่ง มีอำนาจที่จะกะเกณฑ์ผู้คนมาป้องกันบ้านเมืองในยามสงคราม เพื่อความปลอดภัยของคนทั้งปวง การผลิตในเมืองต่าง ๆ เหล่านี้ ผลผลิตที่ได้ส่วนมากก็คงจะเป็นผลผลิตทางการเกษตรและอาจเป็นผลผลิตในทางหัตถกรรมอื่น ๆ อีกบ้างเล็กน้อย สำหรับเป้าหมายแห่งการผลิตในการเกษตรนั้น แต่ละครอบครัวก็คงจะคาดคะเนจากจำนวนสมาชิกในครอบครัวของตนเป็นเกณฑ์ กล่าวคือ ครอบครัวหนึ่งก็จะทำนาและผลิตพืชผลต่าง ๆ เพื่อให้คนในครอบครัวของตนพอกินไปในระยะเวลาหนึ่งปี และเมื่อทุกครอบครัวยึดถืออาชีพในทางการเกษตรเป็นหลักดังที่ได้กล่าวมาแล้วผลผลิตทางการเกษตรที่ผลิตได้ก็น่าจะพอเลี้ยงดูคนทั้งเมืองได้โดยอัตโนมัติ ถ้าหากว่าได้ผลผลิตจากการเกษตรเกินความต้องการ จึงจะมีการค้าแลกเปลี่ยนผลผลิตนั้นกับเมืองอื่น ๆ ที่ยังขาดแคลนการตั้งเมืองเล็ก ๆ แบบนี้ขึ้น ก็ย่อมจะต้องทำให้ผู้ที่เจ้าเมือง ถือว่าตนเป็นผู้มีสิทธิอำนาจปกครองอาณาบริเวณอันกว้างใหญ่ ซึ่งเป็นที่ทำมาหากินของคนในเมืองของตนด้วย เพราะฉะนั้นผู้ที่เจ้าเมืองจะมีอำนาจเก็บส่วนหนึ่งของผลผลิตในทางเกษตรของราษฎรเอามาเป็นของตนหรือเก็บเอามาไว้เป็นส่วนรวมเพื่อสำรองไว้เป็นเสบียงในยามสงคราม ผลผลิตเหล่านี้ ถ้าหากว่า ไม่เกิดมีศึกสงครามขึ้นแล้วก็จะถือว่าเป็นสมบัติของเจ้าเมืองจะนำไปในทางที่เป็นประโยชน์แก่ตนหรือส่วนรวมในทางใดก็ได้ นอกจากนั้นเจ้าเมืองก็ต้องมีอำนาจที่จะกะเกณฑ์แรงงานเพื่อก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นสมบัติสาธารณะ เช่นกำแพงเมือง หรือป้อมปราการที่จะป้องกันศัตรูไว้ความถาวรถนนหนทาง คูคลอง และสะพานตลอดจนเคหสถานที่อยู่อาศัยของเจ้าเมืองนั่นเอง

ในระยะต่อมาเมื่อบางเมืองที่มีอำนาจก็ขยายอาณาเขต และรวบรวมเมืองของชนชาติเดียวกันเข้าเป็นราชอาณาจักร ราชอาณาจักรไทยที่มีอำนาจแห่งแรกในแถบที่เรียกว่าแหลมทองนี้ก็คือราชอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งรวบรวมเมืองต่าง ๆ ของชนชาติไทยขึ้นเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อขอมอันเคยมีอำนาจปกครองอยู่มาแต่เดิม การตั้งราชอาณาจักรไทยในสมัยสุโขทัยนั้นเข้าใจว่าถือกำหนดตามคัมภีร์ราชศาสตร์ของพราหมณ์^{1/} คือกำหนดเอาพระมหานครหรือเมืองหลวงเป็นศูนย์กลาง และมีเมืองสำคัญคือเมือง “ลูกหลวง” ตั้งอยู่อีก 4 ทิศ คือมี เมืองศรีสัชนาลัย อยู่ทางทิศเหนือ เมืองพิษณุโลกหรือสองแควอยู่ทางทิศตะวันออก เมืองพิจิตรหรือสระหลวงอยู่ทางใต้ และมีเมืองกำแพงเพชรอยู่ทางทิศตะวันตก เมืองที่เรียกว่าเมืองลูกหลวงเหล่านี้จะต้องมีความสำคัญมากทั้งทางเศรษฐกิจและทางทหาร เพราะเป็นเมืองหน้าด่าน ซึ่งจะต้องรับการติดต่อทางเศรษฐกิจ

^{1/} ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “เรื่องระบอบสังคมและเศรษฐกิจของเมืองชัยนาทสมัยโบราณ” บทความประกอบการสัมมนาทางโบราณคดีที่จังหวัดชัยนาท

กับประเทศอื่นอีก และต้องมีหน้าที่คอยรับเข้าศึกษาที่ครูที่จะมาจากประเทศอื่นไปพร้อม ๆ กันด้วย

สำหรับในด้านการปกครองนั้น ที่กรุงสุโขทัยพระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะเป็นพ่อเมือง ทรงปกครองเมืองสุโขทัยในลักษณะเช่นเดียวกับพ่อบ้านปกครองลูกบ้าน อาศัยความเมตตา กรุณาต่อกันเป็นหลักใหญ่ในการปกครอง ประชาชนที่อยู่ในเมืองมีเสรีภาพต่าง ๆ ทั้งในความเป็น อยู่และในทางเศรษฐกิจ ประชาชนทุกคนมีสิทธิที่จะเข้าพบปะร้องเรียนต่อพ่อเมือง เมื่อมีความ เดือดร้อนใด ๆ เกิดขึ้น และพ่อเมืองนั้น ดำรงตำแหน่งเป็นผู้บริหาร เป็นนายทัพและเป็นตุลาการ รวมอยู่ด้วยกันทุกตำแหน่ง

ปัจจัยการผลิต

ปัจจัยการผลิตพื้นฐาน ในสังคมสมัยสุโขทัยนั้นที่สำคัญก็มีเพียง 2 ชนิดเท่านั้นคือ ที่ดิน และแรงงาน เนื่องจากลักษณะการผลิต เป็นการผลิตทางการเกษตรเป็นหลัก ที่ดินจึงมีความ สำคัญระดับสูง และเนื่องจากเทคนิคการผลิตยังเป็นแบบดั้งเดิมเกือบไม่มีการใช้เครื่องจักร เครื่องทุ่นแรงใด ๆ แรงงานจึงเป็นปัจจัยการผลิตอีกชนิดหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่งในการผลิต ส่วน ปัจจัยการผลิต อีก 2 ประเภทคือทุน และการประกอบการนั้นกล่าวได้ว่า ในสมัยสุโขทัยนั้น ปัจจัยการผลิต 2 ประเภทหลังนี้มีความสำคัญน้อยมากหรือไม่มีบทบาทเลย เพราะการผลิตยังเป็นขนาดเล็กและจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อเลี้ยงตัวเองและครอบครัวเป็นสำคัญแม้ว่าในบางขณะจะมีการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น แต่ทุนและการประกอบการก็ยังไม่มียบทบาทมากนัก ดังนั้นในที่นี้จึง มุ่งพิจารณาปัจจัยการผลิตเพียงที่ดินและแรงงาน เป็นสำคัญ

(1) ที่ดิน

ในสมัยสุโขทัยนั้นจำนวนประชากรยังมีไม่หนาแน่นนักเมื่อเทียบกับที่ดินซึ่งมีพร้อม จะให้ผู้ที่ต้องการบุกเบิกจับจองได้เสมอ ดังนั้นหลักของการได้สิทธิทำกินที่ที่ดินในสมัยสุโขทัยนี้ จึงถือเอาการลงแรงเป็นสำคัญ คือผู้ใดจะมีสิทธิครองครองที่ดินผืนใด ก็โดยต้องทำที่ดินนั้นให้มี ประโยชน์ขึ้นมา ดังปรากฏหลักฐานจากข้อความในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงว่า “...สร้าง ป่าหมากป่าพลู ทั่วเมืองนี้ทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ป่าลางก็หลายในเมืองนี้... ใครสร้าง ได้ไว้แก่มัน...”^{2/} ซึ่งขอมตีความได้ว่า ผู้ที่บุกเบิกที่ดินทำการเพาะปลูกย่อมจะได้ที่ดินนั้นเป็น กรรมสิทธิ์ นอกจากนั้นยังมีข้อความในศิลาจารึกระบุต่อไปอีกด้วยว่า แม้ตัวผู้บุกเบิกที่ดินทำ การเพาะปลูกจะเสียชีวิตไปกรรมสิทธิ์นั้นก็ตกทอดมาถึงทายาทได้

^{2/} พิมพ์ชัยศึกษากรณ์, ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง, (พระนคร : ไทยสัมพันธ์) แผ่นที่ 3

เนื่องจากที่ดินมีอยู่มากมายและอุดมสมบูรณ์ ผู้ใดที่มีความขยันหมั่นเพียร และมีกำลัง
บุกเบิกได้ก็สามารถเป็นเจ้าของที่ดิน ดังนั้นความจำเป็นในการซื้อขายหรือเช่าที่ดิน เพื่อทำการ
ผลิตคงจะไม่มีในสมัยนั้น

(2) แรงงาน

ในส่วนการผลิตของเอกชนทั่วไปนั้น แรงงานที่ใช้ก็คงเป็นเพียงแรงงานในครอบครัว
เป็นหลักเป็นสำคัญ เช่นในการทำนา ทำสวน ทำไร่ ก็คงจะใช้แรงงาน ของแต่ละครอบครัวช่วยกันทำ
และในบางเวลาที่ต้องใช้แรงงานมาก เช่น ฤดูดำนา หรือช่วงเก็บเกี่ยว ก็คงจะมีประเพณีช่วย
กันทำงาน หรือที่เรียกว่า “ลงแขก” ซึ่งเป็นประเพณีที่ยังมีอยู่ตกรอดมาถึง สังคมชนบทในปัจจุบัน
ดังนั้นแรงงานรับจ้าง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าไม่มีความจำเป็นแต่อย่างใด

สำหรับการทำงานที่เป็นของหลวง เช่นการสร้างป้อมคูขุย กำแพงเมือง วัดหรือ
ปราสาทราชวังนั้น แรงงานที่ใช้คงเป็นแรงงานที่บังคับกะเกณฑ์มาจากชายฉกรรจ์ คาดว่าในสมัย
สุโขทัยนั้น ระบบการเกณฑ์แรงงาน (ซึ่งได้พัฒนามาเป็นระบบ “ไพร่” ในสมัยต่อมา) ยังไม่สู้จะ
เข้มงวดนัก ทั้งนี้โดยพิจารณาเทียบเคียงจากหลักฐานการบังคับเกณฑ์แรงงาน ในสังคมาณนา
ซึ่งอยู่ในช่วงระยะเดียวกับสมัยสุโขทัย ซึ่งปรากฏว่า ไพร่เมืองไม่ต้องสังกัดมูลนายไม่ต้องขึ้น
ทะเบียนไพร่

แรงงานบังคับเหล่านี้ นอกจากจะใช้ในการก่อสร้างแล้ว คาดว่าคงจะมีการใช้ในการทำ
การเกษตรของหลวงด้วย เพื่อให้ได้ผลผลิตไว้เลี้ยงดูชนชั้นปกครองตลอดจน ข้าราชการทหาร
ซึ่งมีหน้าที่ปกป้องดูแลความสงบให้เป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานเหล่านี้ คงจะถูกเกณฑ์เป็นครั้งคราว
ซึ่งเมื่อทำงานเสร็จแล้วก็กลับไปทำงานส่วนตัวได้โดยอิสระ อย่างไรก็ตามในสมัยสุโขทัยนี้ไม่
ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่า แรงงานบังคับนี้ ถูกเกณฑ์มาใช้งานเป็นเวลาทำใดในแต่ละปี

สำหรับแรงงานอีกประเภทหนึ่งคือ แรงงานทาสนั้น นักประวัติศาสตร์บางท่านก็เห็นว่า
ระบบทาสนั้นไม่มีในสมัยสุโขทัย ประชาชนทุกคนมีอิสระโดยถ้วนหน้ากัน เนื่องจากไม่ปรากฏ
หลักฐานเกี่ยวกับเรื่องทาสในสมัยสุโขทัยเลย อย่างไรก็ตามมีนักประวัติศาสตร์บางคนเข้าใจว่า
อาจจะมีระบบทาสในสมัยสุโขทัยด้วย ทั้งนี้โดยเทียบเคียงกับสังคมาณนาสมัยราชวงศ์เม็งราย (พ.ศ.
1839-2101) ซึ่งปรากฏหลักฐานว่ามีทาส^{3/} (ซึ่ง ทางลานนาเรียกว่า “ข้า”) เป็นทรัพย์สินซื้อขาย
ได้ เช่น สามียายภริยา บิดามารดาขายบุตร นายเงินขายทาสของตนเป็นต้น ความเห็นในเรื่อง
ทาสนี้ แม้จะยังไม่มียุติที่แน่นอน ก็อาจสันนิษฐานได้ว่า ในสมัยสุโขทัยนั้นแรงงานทาส ถ้า
หากมีก็คงมีน้อยและไม่สู้จะมีความสำคัญนัก

3/ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, “ไพร่เมืองและข้า (ทาส) ในสังคมาณนาไทยโบราณ ตามที่ปรากฏในใบลานภาคเหนือ” เอกสารประกอบ
ปาฐกถาทางวิชาการ (อัครดำเนิน) จัดโดยสมาคมสังคมศาสตร์, 18 ม.ค. 23

การผลิตทางการเกษตร

ในสมัยสุโขทัยนั้น การผลิตย่อมเป็นการผลิตทางการเกษตรเป็นหลัก โดยพืชสำคัญนั้นก็คือ พืชอาหาร ได้แก่ข้าวนั่นเอง อาณาจักรสุโขทัย เป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงเหมาะแก่ การทำการเกษตรทุกชนิด จึงปรากฏว่ามีทั้งการเลี้ยงสัตว์ การทำสวนทำไร่อยู่โดยทั่วไป ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ได้กล่าวถึง สภาพการเกษตรในสมัยนั้นไว้ดังนี้คือ “ในน้ำมีปลาในนามีข้าว... เพื่อนจูงวัวไปค้าจำไผ่ไปขาย...” และ “เบื้องตะวันออกเมืองสุโขทัยนี้ มีพิหาร มีปู้ครุ มีทะเลหลวง มีป่าหมาก ป่าพลู มีโรมันนา...มีปาม่วง มีป่าขาม...”^{4/}

ผลผลิตทางการเกษตรในสมัยสุโขทัยนี้ เข้าใจว่าส่วนใหญ่ถูกใช้บริโภคในครัวเรือน สำหรับ ส่วนที่เหลือจากการบริโภคก็จะนำออกขายยังตลาดในท้องถิ่นบ้าง อย่างไรก็ตามในยุคสมัยที่มีการค้ารุ่งเรือง เช่น สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชนั้น ปรากฏว่ามีตลาดซื้อขายสินค้าประจำวัน และมีการใช้เงินตราอย่างแพร่หลายไม่น้อย ทำให้อาจสันนิษฐานได้ว่า ลักษณะการผลิตคงจะ พัฒนารุ่งขึ้น จากระบบการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองและครอบครัว มาเป็นระบบการผลิตเพื่อการค้าอยู่ บ้างแล้ว

การผลิตทางอุตสาหกรรม

ในระบบเศรษฐกิจดั้งเดิม เช่น ในสมัยสุโขทัยนั้น ผลผลิตทางอุตสาหกรรมส่วนใหญ่คง เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน ซึ่งเป็นการผลิตเพื่อใช้ในครอบครัวเป็นหลัก เช่น การทอผ้า ตีเหล็ก การทำเครื่องจักสานหรือของใช้ในครัวเรือนอื่น ๆ เป็นต้น ถ้าหากเหลือใช้จึงจะมีการนำออกขาย ในท้องตลาด แรงงานที่ใช้ในการทำการผลิต เช่นนี้ ก็คือแรงงานในครัวเรือน ในยามที่ว่างจากการทำเกษตรและภารกิจอื่น ๆ ดังมีคำกล่าวไว้ว่า “เมื่อว่างหนานา ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายตีเหล็ก”

ในด้านการผลิตทางอุตสาหกรรมในสมัยสุโขทัยนี้ มีข้อน่าสังเกตประการหนึ่ง คือ อุตสาหกรรมบางอย่าง ได้พัฒนาขึ้นจนถึงขนาดเป็นการผลิตค่อนข้างใหญ่เพื่อการส่งออกแล้ว ดังปรากฏหลักฐานในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งมีการนำช่างชาวจีนเข้ามาสอนการทำ เครื่องปั้นดินเผาที่เรียกว่า “เครื่องสังคโลก” การผลิตเครื่องปั้นดินเผานี้คงเป็นกิจกรรมที่ขึ้น หนาขึ้นตาไม่น้อยในสมัยนั้น เพราะได้มีการค้นพบว่ามีเตาเครื่องปั้นดินเผาขนาดใหญ่อยู่ในยุค ดังกล่าว และยังพบอีกด้วยว่า เครื่องเคลือบดินเผา จากสุโขทัยนี้มีการส่งเป็นสินค้าออกด้วย เนื่องจากมีการค้นพบเศษเครื่องปั้นดินเผา ชนิดเดียวกับที่ทำขึ้นในกรุงสุโขทัย ที่ชวาและ สุมาตราด้วย

4/ พินิตชัยศึกษารักษ์, ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง, ด้านที่ 1 และ 2

อย่างไรก็ตาม การผลิตทางอุตสาหกรรมโดยเฉพาะเครื่องปั้นดินเผานี้ได้ทรุดโทรมหลังในปลายสมัยสุโขทัยเพราะขาดการเอาใจดูแล และเมื่อกรุงสุโขทัยตกเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา การผลิตด้านนี้ก็คงยุติไปเนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานของการผลิตต่อมาอีกเลย

การค้า

เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมเป็นลักษณะการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองเป็นส่วนใหญ่ การค้าระหว่างเมืองต่อเมือง หรือการค้ากับต่างประเทศก็คงมีไม่มากนัก แต่ในสมัยตั้งแต่รัชกาลของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเป็นต้นมา ซึ่งบ้านเมืองเริ่มเป็นปึกแผ่นและสงบสุข ปราศจากภัยสงครามแล้วนั้น การติดต่อค้าขายคงจะมีมากพอสมควร

นโยบายทางเศรษฐกิจในสมัยนั้นคงจะได้มีการส่งเสริมให้มีการค้าโดยเสรีและกว้างขวาง ดังปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า “...เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ลู่ทาง เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองคำ...^{5/}” การที่ไม่มีการเก็บ “จกอบ” หรือภาษีค่าผ่านทางในการขนส่งสินค้านั้น คงจะมีจุดประสงค์เพื่อส่งเสริมการค้าระหว่างเมืองเป็นสำคัญและเป็นการแสดงถึงนโยบายการค้าเสรีด้วย ซึ่งจากข้อความในศิลาจารึกข้างต้นนั้นก็ทำให้เราพอจะสันนิษฐานได้ว่า การค้าส่วนบุคคลภายในราชอาณาจักร คงมีมากพอสมควรและเป็นไปอย่างเสรี นอกจากนี้ จากข้อความอีกตอนหนึ่งของศิลาจารึกที่ว่า “เบื้องดินนอนเมืองสุโขทัยนี้มีตลาดปสาน”^{6/} ก็แสดงว่าในตัวเมืองสุโขทัยนั้นจะต้องมีสภาพเศรษฐกิจที่เริ่มก้าวออกจากสังคมแบบเลี้ยงตัวเองมาสู่สังคมแบบการค้ามากขึ้นแล้ว จนถึงขนาดมีตลาดถาวรเป็นที่รวมการค้าขาย

ส่วนในด้านการค้าระหว่างประเทศนั้น การที่อาณาเขตของราชอาณาจักร แผ่ขยายลงไปจดแหลมมลายู ทำให้การค้ากับต่างประเทศคงเป็นไปได้โดยกว้างขวาง เพราะเมืองท่าทางตอนใต้มีภูมิประเทศเหมาะสมเนื่องจากเป็นเส้นทางการเดินเรือในสมัยนั้น เมืองท่าดังกล่าวนี้ ได้แก่ บัตตานี มะริด และตะนาวศรี ซึ่งเป็นเมืองท่าไปยังเปอร์เซีย อาราเบีย จีน เขมร สุมาตรา ชวา อินเดีย และลังกา สำหรับสินค้าออกนั้นส่วนใหญ่คงจะเป็นผลิตผลจากธรรมชาติ เช่น ไม้ฝาง ไม้กฤษณา กระวาน กานพลู เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีพวกสินค้าอุตสาหกรรม เช่น เครื่องเคลือบดินเผา ผ้าเป็นต้น และอาจมีพวกสัตว์พาหนะ เช่น ช้าง ม้า ส่งไปขายด้วย ส่วนด้านสินค้าเข้านั้น คงจะเป็นผ้าแพรพรรณ จากจีนและอินเดีย และในระยะก่อนจะมีการผลิตเครื่องเคลือบดินเผาได้เองนั้นก็คงมีการนำเครื่องเคลือบดินเผาจากจีนเข้ามาด้วย

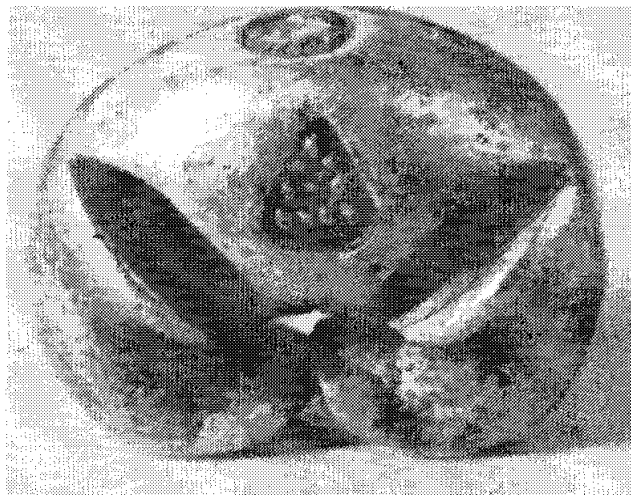
5/ เรื่องเดียวกัน ด้านที่ 1

6/ เรื่องเดียวกัน ด้านที่ 3

เงินตรา

จากการที่การค้าในสมัยสุโขทัย โดยเฉพาะในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราชนั้น มีค่อนข้างกว้างขวาง การใช้เงินตราเป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน เพื่ออำนวยความสะดวกในการค้า จึงมีแพร่หลายตามไปด้วย ในหนังสือเรื่องเงินตราแห่งประเทศสยาม (The Coinage of Siam) ที่แต่งโดย นายเจนนัล เลอ เม ได้กล่าวไว้ว่าชนชาติไทยได้เริ่มใช้เงินตราที่มีน้ำหนักมาตรฐานแน่นอนเป็นชาติแรกในดินแดนแถบนี้ เงินในสมัยสุโขทัยนี้เป็นเงินชนิดที่เรียกว่า “เงินพดด้วง” สันนิษฐานว่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงทำขึ้นใช้เป็นครั้งแรกเพื่อสะดวกในการนำติดตัว เพราะคนสมัยนั้นนิยมใช้ได้ใส่เงิน

เงินพดด้วง ในสมัยสุโขทัยนี้มีลักษณะขดกลมคล้ายตัวด้วง ปลายทั้งสองงอขึ้นนั้นมีลักษณะเป็นปลายแหลม และมีรอยบากไว้ 2 ข้างเป็นร่องลึกตรงส่วนที่ต้องการจะงอปลายแหลมให้จกกัน ดังนั้นจึงเรียกกันว่า เงินพดด้วงขาบาก

เงินพดด้วงขาบาก

เงินพดด้วงสมัยสุโขทัยนี้ มีตราประทับไว้ตั้งแต่ 2 ดวง จนถึง 7 ดวง แต่ที่เห็นชัดเจนพอมองออกมี 3 ดวง คือ ตราช้าง ราชสีห์ และราชวัตร นอกนั้นเลือนมากจนดูไม่ออกว่าเป็นตราอะไร การมีตราประทับนี้ทำให้เข้าใจได้ว่า เงินนี้ต้องทำโดยโรงกษาปณ์ของหลวงเพื่อให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน เพราะถ้าให้ประชาชนทำใช้เองได้ตามชอบแล้วก็คงไม่มีตราประทับดังเช่นกรณีเงินลานช้างในสมัยเดียวกัน

เงินพดด้วงสมัยสุโขทัยนี้ บางแห่งกล่าวว่าทำขึ้นใช้ 3 ราคา คือขนาดหนัก 1 ตำลึง จีน (ราคา 10 สลึง) ขนาดหนัก 1 บาท และขนาด 2 สลึง แต่บางแห่งก็ว่ามีตั้งแต่ขนาด 4 บาท จนถึง 1 บาท

เนื่องจากโลหะเงินและทองในสมัยกรุงสุโขทัยมีราคาแพงมาก จึงมีการนำเอาเปลือกหอยชนิดหนึ่งซึ่งเป็นเงางาม และมีความทนทานต่อการใช้มาเป็นเงินปลีกล้วยเรียกกันว่า “เบี้ย” เบี้ยที่หาได้ตามชายฝั่งแม่น้ำโขงเรียกว่า “เบี้ยน้ำจืด” ต่อมา มีชาวต่างประเทศนำเอาเบี้ยจากฟิลิปปินส์ และจากเกาะมัลดีดิเวส อันเป็นเกาะที่ตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศลังกาเข้ามาขาย จึงมีผู้เรียกเบี้ยชนิดนี้ว่า “เบี้ยน้ำเค็ม”

หอยที่นำมาใช้เป็นเบี้ยกันนั้นมีอยู่ 8 ชนิด และมีขนาดเล็กใหญ่ไม่เท่ากัน หอยทั้ง 8 ชนิดนี้มีชื่อเรียกกันดังนี้คือ เบี้ยโพล่ง เบี้ยแก้ว เบี้ยจั่น เบี้ยนาง เบี้ยหมู เบี้ยพองลม เบี้ยบัว และเบี้ยตุ้ม เบี้ยทุกชนิดและขนาดจะมีราคาเท่ากันหมด

การคลังของราชอาณาจักร

รายได้หลักของสมัยสุโขทัยนั้น ก็คงจะเป็น ส่วย อากรที่เก็บจากบรรดาเมืองขึ้นต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ น่าจะเป็นในรูปสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นแก่ราชการ ส่วนเงินทองโลหะมีค่า ก็คงมีบ้าง ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับว่า เมืองขึ้นเหล่านั้นมีทรัพยากรใดเป็นสำคัญ รายได้อีกอย่างหนึ่งของราชอาณาจักร ก็คงเป็นรายได้จากการค้ากับต่างประเทศ ซึ่งคงจะเป็นการค้าที่ทำโดยพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ นอกจากนี้ก็มีรายได้จากค่าธรรมเนียม ค่าปรับ อากรค่านา ค่าสวน เป็นต้น ซึ่งบางส่วนอาจจัดเก็บในรูปผลผลิตไม่ได้เก็บเป็นเงิน

การขนส่งสินค้าระหว่างเมืองต่าง ๆ นั้น น่าจะเป็นที่มาของรายได้ของรัฐบาลอีกอย่างหนึ่ง เพราะเมื่อมีการขนส่งสินค้าผ่านอาณาเขตของเมืองใดเจ้าเมืองก็มีสิทธิจะเก็บภาษีสินค้าผ่านทาง ซึ่งเรียกว่า “จกอบ” ได้ การเรียกจกอบ จากผู้ขนส่งสินค้าผ่านนั้นคงจะเป็นธรรมเนียมที่แพร่หลายมากตามเมืองต่าง ๆ ในสมัยโบราณ เมื่อพ่อขุนรามคำแหงแห่งกรุงสุโขทัยมิได้ “เอาจกอบในไพร่ลู่ทาง” จึงถือกันว่าเป็นหลักการใหม่และเป็นพระมหากษัตริย์คุณเป็นพิเศษของพระองค์ท่าน ถึงกับต้องจารึกลงไว้เป็นพระเกียรติคุณ ให้ปรากฏอยู่ตลอดไป

สำหรับการใช้จ่ายรายได้ของรัฐบาลนั้น คาดว่าคงมีไม่มากนัก เนื่องจากข้าราชการสมัยนั้นไม่ได้รับเงินเดือน แต่ได้อำนาจในการจัดเก็บภาษีบางอย่างเป็นการตอบแทน และในการเลี้ยงดูทหาร การก่อสร้าง การผลิตต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่ราชการนั้นก็คงใช้วิธีกะเกณฑ์แรงงานและผลผลิตที่ต้องการมาได้โดยไม่ต้องซื้อหามากนักในเมื่อการใช้จ่ายไม่จำเป็นนัก การจัดเก็บภาษีเพื่อหารายได้ในรูปเงินตราแก่รัฐบาลจึงไม่สู้จะเข้มงวดมากนัก ถึงกับมีการยกเลิกการเก็บ “จกอบ” ดังที่พิจารณาไปแล้ว

การสิ้นสุดของสมัยสุโขทัย

ความเป็นอยู่ของประชาชนในสมัยสุโขทัยนั้น คงจะแตกต่างกันไปตามยุคสมัย ในช่วงที่กรุงสุโขทัยมีพระมหากษัตริย์ที่เข้มแข็งในการปกครองและการสงคราม การเรียกร่องเอารายได้ส่วนหนึ่งของราษฎร ในรูปภาษีอากรและส่วย รวมทั้งการเกณฑ์แรงงานไปใช้ในราชการก็คงจะมีมากแต่ในยุคใดที่พระมหากษัตริย์กรุงสุโขทัย ทรงตั้งอยู่ในพรหมวิหารธรรม เป็นอย่างมากแล้ว ภาระของอาณาประชาราษฎร์ ก็คงจะเบาบางลง ดังเช่นในรัชกาลของสมเด็จพระมหาธรรมราชา ลีไท่นั้นปรากฏในหนังสือ จามเทวีวงศ์ว่า “พระองค์ตั้งอยู่ในทศพิชราชธรรม... เพลินไปในราชกุศลฝ่ายเดียวมิได้คิดราชกิจการณรงค์สงคราม” ในยุคเช่นนี้ราษฎรก็คงได้รับประโยชน์จากการแบ่งเบาภาระไปได้พักหนึ่ง แต่ผลที่ปรากฏก็คือ ความอ่อนแอของการปกครองทำให้ราชอาณาจักรอยุธยาซึ่งเข้มแข็งกว่า ขยายอำนาจขึ้นจนกลายเป็นราชธานีของไทยในสมัยต่อมาในที่สุด

การเปลี่ยนระบบการปกครองมาขึ้นกับกรุงศรีอยุธยาขึ้น ทำให้ระบอบสังคมและเศรษฐกิจของชาวไทยในเมืองต่าง ๆ ต้องเปลี่ยนแปลงไปอย่างยิ่ง การปกครองที่ค่อนข้างปล่อยเสรีในสมัยที่ขึ้นกับสุโขทัยได้เปลี่ยนไปเป็นการปกครองที่เข้มงวดมีการควบคุมโดยตรงจากเมืองหลวง ความสัมพันธ์ต่าง ๆ ภายในสังคมก็ได้กลายเป็นความสัมพันธ์อันมีกฎหมายบังคับไว้อย่างแน่นนอน โดยถือเอาศักดินาของบุคคลเป็นหลักกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นผลให้ระบอบเศรษฐกิจซึ่งเคยเป็นไปอย่างเสรีนั้น ต้องเปลี่ยนไปเป็นระบอบเศรษฐกิจภายใต้การควบคุมของรัฐบาลกลางที่กรุงศรีอยุธยาเป็นสำคัญ

คำถามท้ายบทที่ 2

1. จงอธิบายถึงสภาพทั่วไปและลักษณะการใช้ปัจจัยการผลิตหลักในสมัยสุโขทัยต่อไปนี้
(ก) ที่ดิน
(ข) แรงงาน
2. จงอธิบายถึงสภาพทั่วไปและลักษณะการผลิตทางการเกษตรในสมัยสุโขทัย
3. จงอธิบายถึงสภาพทั่วไปและลักษณะการผลิตทางอุตสาหกรรมในสมัยสุโขทัย
4. จงอธิบายโดยยกเหตุผลเปรียบเทียบว่าจริงหรือไม่ที่นโยบายการค้าในสมัยสุโขทัยมีลักษณะส่งเสริมการค้าเสรีมากกว่าสมัยอยุธยา โดยแยกพิจารณาทั้งกรณีการค้าภายในประเทศและการค้าระหว่างประเทศ
5. จงอธิบายถึงสภาพทั่วไปและลักษณะของเงินตราที่ใช้กันอยู่ในสมัยสุโขทัย
6. จงอธิบายถึงลักษณะของรายรับและรายจ่ายที่สำคัญของทางราชการในสมัยสุโขทัย